

Zonder relatie geen prestatie

Over het belang van verbondenheid in het onderwijs

Door Merlijn Wentzel, zelfstandig
onderwijsadviseur

Dit artikel is een pleidooi voor meer ruimte voor verbondenheid in het onderwijs. Omdat de leerlingen daar om vragen en omdat de band tussen leraren en leerlingen dé factor is die de kwaliteit van onderwijs bepaalt. Het is de basis voor zowel de cognitieve ontwikkeling van de kinderen als hun sociale en emotionele groei.

In 2002 heb ik honderden kinderen geïnterviewd over hun ervaringen op school, van kleuters tot havo 4-leerlingen. Onze startvraag was steeds "Kun je eens iets vertellen over deze school?" en vervolgens vroegen we door op wat de kinderen ter sprake brachten. De leraren werden langs deze half gestructureerde weg een veelbesproken onderwerp. Leraren zijn voor leerlingen een veel, zo niet alles bepalende factor in het schoolleven.¹

Dat dit zo is weet bijna iedereen ook uit eigen ervaring. Gevraagd naar de eigen schooltijd, herinneren mensen zich bijna nooit als eerste een vak. Het zijn de herinneringen aan die ene inspirerende docent of de leraar die je gekwetst heeft die je altijd bijblijven. Hoeveel mensen hebben niet in het voortgezet onderwijs een bepaald vak gekozen of juist laten vallen vanwege de leraar die dat vak gaf?

Op mijn basisschool werd gewerkt in combinatieklassen. Daardoor waren er drie parallelle groepen in elke bouw en bleef je drie jaar in dezelfde klas bij dezelfde leraar. Bij de overgang van de onder- naar de bovenbouw mocht elk kind aangeven bij welke leraar hij het liefst in de klas wilde komen. Ik was toen negen jaar oud en weet nog goed hoe uitgesproken mijn voorkeur was en welke argumenten ik had. Mijn voorkeur ging uit naar meester Jaap. Niet dat de andere twee geen goede leerkrachten waren, maar ze pasten minder goed bij mij. Meester Vincent was het hoofd van de school en stond bekend als 'streng doch rechtvaardig'. Voor sommige kinderen heel geschikt, maar voor mij te indrukwekkend. Meester Ron was de populairste leraar van de school, levendig en met veel humor, maar ik voelde me niet op mijn gemak bij hem. Hij vroeg vaak als grapje 'hou je nog een beetje van me?' en dan wist ik niet wat ik moest zeggen. Ik koos voor meester Jaap, die aardig was en makkelijk benaderbaar en bovendien heel goed kon voorlezen. Ik voelde me ontspannen in zijn klas en had het gevoel dat ik mezelf kon zijn.

De behoefte aan relatie is één van de drie psychologische basisbehoeften. En misschien is het wel de voornaamste basisbehoefte van de mens. Het is een voorwaarde om tot ontwikkeling te komen. Mijn basisschool had dat goed in de gaten. Het belang van goede relaties in het onderwijs wordt tegenwoordig ook door neurobiologisch onderzoek bevestigd.

Uit hersenonderzoek blijkt dat positieve emoties het complexe leren bevorderen, terwijl negatieve emoties dat leren juist belemmeren.

Leraren kennen als geen ander het belang van goede relaties maar voelen zich in de klas vaak belemmerd door 'alles wat moet': het boek dat uit moet, de kerndoelen die behandeld moeten worden, de toetsen die nog gemaakt moeten worden. De leerlingen merken dat ook. In de interviews vertelden ze ons dat het contact met de leraar buiten de lessen om veel makkelijker verloopt: 'Op kamp en in de pauze is hij hartstikke aardig, maar in de klas is hij snel boos en zijn er gauw problemen'. Het onderwijs zoals we dat hebben ingericht, lijkt de relaties in de weg te staan. Wat is er aan de hand?

Een verklaring kan gevonden worden in de *ontkoppelingen* die Luc Stevens beschrijft in zijn boek *Zin in Leren*. In ons onderwijsstroom zijn relatie en prestatie ontkoppeld. De vergelijkende beoordeling die centraal staat (ook voor leraren en scholen) maakt dat de ander eerder als bedreiging dan als steunbron gezien wordt. Samenwerken mag, maar het moet geen afkijken worden. Want als het erop aan komt, moet je laten zien wat jij alléén kan, in vergelijking met de ander. Ook opvoeding en onderwijs zijn ontkoppeld. Daardoor wordt de school ontdaan van haar persoonlijke karakter, van het kenmerk van ontmoeting. De verantwoordelijkheid van de leraar gaat niet verder dan de leerdoelen, leerlingen moeten antwoord geven en meedoen. Van samen een gemeenschap maken en daarvoor verantwoordelijkheid dragen is geen sprake en dit leidt tot vervreemding. Het antwoord op deze ontkoppelingen en het pedagogische antwoord op de behoefte aan relatie is het aanbieden van (gelegenheid tot) verbondenheid.² Dat betekent dat een belangrijke opdracht voor het onderwijs is een gemeenschap te creëren die gekenmerkt wordt door wederzijds vertrouwen, beschikbaarheid en verantwoordelijkheid (voor elkaar). Hoe doe je dat in school? Door *ruimte* te maken voor verbondenheid, voor werkelijk contact. Dat kan op een heleboel verschillende manieren, afhankelijk van de context waarin je werkt. Ik geef enkele voorbeelden.

SBO Merlijn in Den Haag heeft een huiskamer ingericht. Een ruimte in de school met een bank, fatboys, een boksbal, thee en koekjes

waar altijd een onderwijsassistent aanwezig is die heel goed met kinderen om kan gaan. Kinderen gaan daar naartoe als ze verdrietig zijn, hulp nodig hebben, iets willen vertellen. Ze vinden er rust, aandacht en bemoediging en gaan daarna weer terug naar de klas.³ Deze school heeft letterlijk ruimte gemaakt voor contact.

De Essential Schools in Amerika hebben als één van hun tien uitgangspunten: ons onderwijs is persoonlijk. Daarom kiezen zij ervoor dat een leraar in het voortgezet onderwijs nooit verantwoordelijk is voor meer dan 80 leerlingen en een leraar in het primair onderwijs voor maximaal 20. Om dit te kunnen bereiken, moeten de schoolleiders en leraren keuzes maken. Zij krijgen evenveel geld als andere scholen, dus geven ze minder geld uit aan andere zaken.⁴

Een leraar kan ook in meer figuurlijke zin ruimte maken voor verbondenheid in zijn school of groep. Meester Toshiro Kanamori uit Japan doet dat op meesterlijke wijze. In de door de RVU

uitgezonden bekroonde documentaire 'De Japanse Levensles' zien we hoe Kanamori met zijn klas 6 zijn bijzondere pedagogische ambities verwezenlijkt. Kanamori wil een klas waarin leerlingen een sterke emotionele band hebben. Hij moedigt kinderen aan plezier te hebben en vertelt hen dat ze hun eigen sterke kanten en die van hun vrienden voortdurend moeten bevestigen. In de veilige omgeving van de klas en onder zijn begeleiding laat hij de kinderen hier mee oefenen. Als Kanamori halverwege het schooljaar in de gaten krijgt dat er gepest wordt in de klas, vraagt hij de kinderen hierover een brief te schrijven voor in het klassenboek. Veel kinderen schrijven dat pesten niet goed is en niet eerlijk, maar hier neemt Kanamori geen genoegen mee. Hij is boos omdat geen enkele leerling schrijft dat hij zelf gepest heeft. Ze moeten opnieuw brieven schrijven. Na enkele dagen voorlezen en praten, beginnen de kinderen hun werkelijke gevoelens te uiten. Een meisje vertelt dat zij zelf vroeger gepest is. Zij weet hoe vervelend het is, maar ze was bang om zelf ook weer gepest te worden en daarom zei ze er niets van. Ze begint hartstochtelijk te huilen. Kanamori zegt dat ze haar angst en verdriet wel begrijpen,

Uitspraken van leerlingen over het belang van verbondenheid

Wat ik specifiek vind aan deze school is dat hij niet groot is. Dat is een groot voordeel want je kent heel veel mensen. Ook de leraren. De leraren kennen jou en je bent niet zomaar iemand die ze van de lijst oplezen. Ze weten wie je bent en dat vind ik fijn aan deze school.

Wij hebben onze mentor al vier jaar en daar hebben we wel een hele goede band mee. Dat is wel leuk, die doet heel erg z'n best en we moeten vaak lachen en zo. Bij hem kun je altijd je vragen wel kwijt.

Wat me opvalt is dat er bijna niet gepest wordt hier, omdat iedereen iedereen kent. Ik denk dat dat heel erg helpt.

Omdat er niet zoveel leerlingen op deze school zitten heb je beter contact.

De klassen zijn best hecht. Iedereen kent elkaar best goed. Tijdens studie-uur praat je over gevoelige dingen en daardoor weet je wat iedereen heeft meegemaakt. Dan kun je rekening met elkaar houden. Dat je niet de verkeerde opmerkingen maakt. Daar wordt de band wel sterker van.

troost haar en zegt 'het is goed, zet het nu maar van je af'. Zo leert hij de kinderen elkaars gevoelens te respecteren, fouten toe te geven en jezelf te vergeven.

Wie meer ruimte wil maken voor verbondenheid, moet ervoor kiezen dit als uitgangspunt voor zijn onderwijs te nemen. Kiezen is iets anders dan *willen*. Willen laat veel ruimte voor 'ja-maar'. 'Ik zou wel meer ruimte willen voor contact met leerlingen, *maar...*'

...ik heb er geen tijd voor want het boek moet uit.

...de staatssecretaris heeft alleen aandacht voor lezen en rekenen.

...de ouders verwachten dat ik van alle kinderen vwo-leerlingen maak.

...ik moet ook nog burgerschap, milieueducatie en sociale vaardigheden geven.

En zo word je speelbal van de omstandigheden. Wie *kies*t wordt spelbepaler, neemt verantwoordelijkheid en maakt gebruik van de mogelijkheden die er zijn.

Beate Letschert laat in haar boek *Dennis, de schrik van de school* zien hoe zij in een paar maanden tijd van een chaotische, problematische klas waarvoor zij door haar collega's wordt gewaarschuwd, een ondersteunende gemeenschap maakt. Niet zonder moeite, maar wel sterk en vastberaden omdat zij ervoor kiest pedagogische bemoediging als haar centrale opgave te zien. Zij gaat er van uit dat alleen een bemoedigd kind in staat is zich optimaal te ontwikkelen. De kern van haar benadering bestaat eruit dat zij probeert kinderen te begrijpen om hen via dit begrip te verbinden met haarzelf en hun medeleerlingen. Zo lukt het haar uiteindelijk zelfs om contact te krijgen met Dennis, die zich als ze hem leert kennen bij gebrek aan een

alternatief volledig heeft vereenzelvigd met zijn rol als 'schrik van de school'. Onder andere geeft zij hem de verantwoordelijkheid voor de overheadprojector. Hij moet er op tijd aan denken wanneer het apparaat nodig is, hij moet zorgzaam met het kwetsbare apparaat omgaan, hij moet de andere leraren vriendelijk vragen of zij het nodig hebben, hij moet de handleiding lezen en het apparaat zorgvuldig bedienen. Dat 'baantje' geeft hem de kans iets van zijn potentiële kracht te laten zien die schuilgaat achter zijn geweldige repertoire aan destructief gedrag. Daarmee en met een reeks andere pedagogische interventies, bereikt ze bij hem een begin van ervaren verantwoordelijkheid. Daardoor zijn de juf, de andere kinderen en zijn werk hem niet meer onverschillig. Dit begin van verbondenheid is de enige voedingsbodem waarop Dennis verder kan groeien, als mens en als leerling.

Wie kiest voor verbondenheid hoeft niet bang te zijn dat dit ten koste gaat van de leerresultaten. In een klas waarin de leraren en leerlingen een goede band hebben, zoals bij de Essential Schools en de klassen van Kanamori en Beate Letschert, gaat weinig energie verloren aan het 'gedoe' (ordeproblemen, motivatieproblemen) waar leerlingen en leraren zo'n hekel aan hebben. Als welbevinden en betrokkenheid hoog zijn, stellen kinderen zich open voor wat de omgeving hen te bieden heeft en kunnen zij komen tot diepgaande ontwikkeling. Het aanbieden van verbondenheid is daarmee een waardevol en volwaardig alternatief voor opbrengst gericht werken in het onderwijs. Voor betere relaties én betere prestaties.

Merlijn Wentzel is medeoprichter van De Leerschool. Meer informatie: www.deleerschool.nl.

Noten:

- 1 Resultaten van de interviews in 'Zin in School' van Stevens e.a. (2004)
- 2 Luc Stevens, 2004
- 3 Merlijn Wentzel, 2008.
- 4 Bron: www.essentialschools.org

Literatuur

Letschert, B. (2008). *Dennis, de schrik van de school; hoe pedagogisch werken de kwaliteit van onderwijs verbetert*. Van Gorcum uitgeverij.

Stevens L., (2002) *Zin in leren*. Leuven/Apeldoorn: Garant-Uitgevers.

Stevens L., Beekers, P., Evers, M., Wentzel, M., & Van Werkhoven, W., (2004) *Zin in school*. Amersfoort: CPS.

Wentzel, M. (2008) *De huiskamer van SBO Merlijn*. In: JSW jaargang 92, maart 2008.